KASBIY DEFORMATSIYANING O‘QITUVCHI SHAXSIGA TA’SIRI

M.Q.Xidirova - Guliston davlat pedagogika instituti “Pedagogika va psixologiya” kafedrasi dotsenti, (PhD)

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘qituvchining kasb sifatidagi o‘ziga xos xususiyati, kasbiy deformatsiya tushunchasi va uning o‘qituvchilarga psixologik, kommunikativ va rivojlanish ta’siri o‘rganiladi. Bu kasbiy deformatsiyaning asosiy sabablari, namoyon bo‘lishi va oqibatlarini tahlil qiladi. Bundan tashqari, maqola ushbu muammoning oldini olish va yumshatish uchun samarali choralarni taklif qiladi. O‘qituvchilarning ruhiy barqarorligini saqlash va ularning kasbiy salohiyatini qo‘llab-quvvatlash muhimligiga e’tibor qaratiladi.

Kalit so‘zlar: kasbiy deformatsiya, o‘qituvchi shaxsiyati, kasbiy stress, charchash sindromi, hissiy charchoq, pedagogik muloqot, psixologik farovonlik, kasbiy rivojlanish, innovatsiyalarga qarshilik, o‘qituvchining motivatsiyasi, ta’limdagi ish muhiti, reflektiv amaliyot, o‘qituvchilarni qo‘llab-quvvatlash tizimlari, ta’limdagi etakchilik, o‘qituvchi va talaba munosabatlari.

Kasbiy faoliyat har qanday shaxsning shaxsiyati va ruhiyatiga ma’lum darajada ta’sir qiladi. Lekin pedagogik kasb boshqa kasblardan o`ziga xos psixologik va ijtimoiy xususiyatlari bilan ajralib turadi. O‘qituvchilik kasbi doimiy muloqot, hissiy stress, muammoli vaziyatlarni hal qilish va yuqori ijtimoiy mas’uliyat bilan ajralib turadi. Shu bois, bu kasbda uzoq muddatli mehnat insonning ichki dunyosi, xulq-atvori va kasbga munosabatida sezilarli o‘zgarishlarga olib keladi. Ushbu o‘zgarishlar odatda “professional deformatsiya” tushunchasi bilan izohlanadi.

Kasbiy deformatsiya - bu o‘qituvchining kasbiy faoliyati davomida orttirilgan odatlar, fikrlash va munosabat shakllari vaqt o‘tishi bilan uning shaxsiy rivojlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatish jarayonidir. Ya’ni, dastlab samarali xatti-harakatlar va yondashuvlar ma’lum vaqtdan keyin avtomatlashtiriladi va shaxsiy moslashuvchanlikni cheklaydi. Bu o‘qituvchini doimiy takrorlanadigan harakatlarga, yopiq fikrlashga va hissiy sovuqlikka olib keladi.

Kasbiy deformatsiya o‘qituvchining shaxsiyatiga turli darajada va turli shakllarda ta’sir qiladi. Bu holat birinchi navbatda o`qituvchining psixologik holatida namoyon bo`ladi. O‘qituvchi ko‘pincha charchash, zerikish, o‘z kasbiga befarqlik, asabiylashish kabi alomatlarni his qila boshlaydi. Bunday o‘zgarishlar ko‘pincha hissiy charchoq bilan birga keladi. O‘qituvchi o‘z ishidan norozi bo‘ladi, o‘quvchilarning ehtiyojlariga befarq bo‘ladi yoki haddan tashqari rasmiy munosabatni rivojlantiradi.

Bundan tashqari, deformatsiya o‘qituvchining kommunikativ qobiliyatiga ham salbiy ta’sir qiladi. Dastlab samimiy, tushunadigan, ijtimoiy faol bo‘lgan o‘qituvchi vaqt o‘tishi bilan quruq, buyruqbozlik, sovuqqonlik yoki haddan tashqari talabchan bo‘lib qoladi. Talabalarga nisbatan sabrsizlik, ularning fikriga e’tibor bermaslik, muloqotga stereotipik yondashuvlar paydo bo‘ladi. Bu talaba va o‘qituvchi o‘rtasidagi ishonchli munosabatlarni buzadi.

Kasbiy deformatsiyaning yana bir salbiy tomoni - bu innovatsiyalarga qarshilik. Ko‘p yillar davomida bir xil uslubda ishlagan o‘qituvchi yangi usullar, texnologiyalar yoki yondashuvlarga qiziqmaydi. Bu kasbiy rivojlanishni sekinlashtiradi va talabalarga beriladigan ta’lim sifatini pasaytiradi.

Ko‘pgina o‘qituvchilar deformatsiyaning ijtimoiy jihatlarini ham boshdan kechiradilar. Xususan, ular jamiyatda o‘zlarini to‘liq qadrlamasliklarini, mehnatlari samarasini ko‘rmasliklarini his qiladilar, bu esa tushkunlik va norozilik tuyg‘ularini kuchaytiradi. Natijada o‘qituvchi o‘zining kasbiy motivatsiyasini yo‘qota boshlaydi, ishlashda maqsadni ko‘rmaydi.

Bunday vaziyatlarni bartaraf etish uchun professional deformatsiyani erta aniqlash, uni oldini olish va davolash usullarini ishlab chiqish muhimdir. Eng samarali choralar quyidagilardir:

kasbiy fikrlash - o‘qituvchining o‘z faoliyati va o‘zgarishlarini doimiy ravishda tahlil qilishi;

psixologik trening va maslahat - stressni boshqarish, hissiy muvozanatni saqlash;

professional qo‘llab-quvvatlash tizimi - tajriba almashish, jamoada ishlash;

motivatsion muhitni yaratish - rag‘batlantirish, tan olish, kasbiy yutuqlarni qadrlash;

innovatsiyalarni uzluksiz o‘qitish va qo‘llash - innovatsiyalarga ochiqlikni shakllantirish.

mehnat sharoitlarini yaxshilash;

rahbarning roli;

Professional aks ettirish (o‘z-o‘zini tahlil qilish). Mulohaza – o‘qituvchining o‘z faoliyati, qarorlari, emotsional holatini tizimli tahlil qilish jarayoni bo‘lib, o‘qituvchiga o‘zining kuchli va zaif tomonlarini tushunishga yordam beradi, xatolardan saboq olishga o‘rgatadi, o‘zgarishlarga ochiqlikni shakllantiradi. Bunday hollarda o‘qituvchilar uchun yil oxirida aks ettiruvchi kundalik yuritish va faoliyatni tahlil qilish bo‘yicha treninglar tashkil etilishi mumkin.

Keyingi - psixologik yordam va hissiy tiklanish, chunki professional deformatsiya ko‘pincha stress, hissiy charchoq va depressiv holatlar natijasida yuzaga keladi. Shuning uchun psixologik treninglar, seminarlar va psixoterapiya mashg‘ulotlarini o‘tkazish, stressni boshqarish va hissiy muvozanatni tiklash bo‘yicha maslahatlar berish kerak, shuningdek, ong, meditatsiya, yoga kabi usullardan foydalanish foydalidir. Bu jarayonda har bir maktabda psixolog yoki maslahatchi ishlashi kerak.

Kasbiy deformatsiyani bartaraf etishning keyingi bosqichi o‘qituvchilarni kasbiy qo‘llab-quvvatlash tizimidir. Faqatgina ishlash holati deformatsiyani oshiradi. Kollektiv ko‘mak tajriba almashish orqali kasbiy yangilanishga yo‘l ochadi, yosh o‘qituvchilarga ustozlik orqali yordam beradi, o‘zaro maslahat va hamjihatlik hissini oshiradi.

O‘qituvchining kasbiy ishtiyoqini yo‘qotmasligi uchun motivatsion muhitni yaratish muhim omillardan biri bo‘lishi mumkin: O‘qituvchining mehnati doimo e’tirof etilishi, uning yutuqlari rag‘batlantirilishi, kasbiy faoliyatda erkinlik va

ijodkorlik uchun sharoit yaratilishi kerak. Ya’ni, yilning eng yaxshi o‘qituvchisi, innovatsion pedagoglar tanlovi, mukofotlar yo‘lga qo‘yilishi kerak.

Uzluksiz kasbiy rivojlanish va innovatsiyalarga ochiqlik, yangi bilim va ko‘nikmalar deformatsiyaga qarshi eng kuchli quroldir. O‘qituvchilar yangi pedagogik texnologiyalar, metodologiyalar, IT vositalarini o‘rganishlari, kurslar, vebinarlar, seminarlar orqali bilimlarni yangilashlari, talabalarga yo‘naltirilgan, interfaol yondashuvlardan foydalanishlari kerak. Har 2 yilda kamida bir marta malaka oshirish kurslarini o‘tash majburiyatini kuchaytirish tavsiya etiladi.

Mehnat sharoitlarini yaxshilash O‘qituvchining kasbiy farovonligi bevosita uning mehnat muhiti bilan bog‘liq. Ortiqcha qog‘ozbozlik va byurokratik bosimni kamaytirish, sog‘lom psixologik muhit yaratish, dam olish va sog‘lomlashtirish imkoniyatlarini kengaytirish zarur. Soddalashtirilgan hisobot va raqamli tizimlar orqali ish yukini kamaytirish, o‘qituvchilar uchun dam olish sanatoriylarini tashkil etish tavsiya etiladi.

Maktab rahbariyati o‘qituvchilarning psixologik holatini kuzatishi, kerak bo‘lganda yordam choralarini ko‘rishi va o‘qituvchilarga deformatsiyani engib o‘tishga yordam beradigan rag‘batlantiruvchi va qo‘llab-quvvatlovchi yondashuvni namoyish qilishi kerak. Shu munosabat bilan har chorakda o‘qituvchilarning kasbiy-psixologik holatini o‘rganish bo‘yicha so‘rovnomalar o‘tkazish tavsiya etiladi. Shuningdek, rahbariyat tomonidan o‘qituvchilarning holatini kuzatib borish, ularni psixologik tiklanishga yo‘naltirish, mehnat sharoitlarini engillashtirish, ortiqcha qog‘ozbozlik va byurokratik bosimni kamaytirish samarali vosita bo‘lishi mumkin.

Umuman olganda, har bir o‘qituvchining ishida kasbiy deformatsiya muqarrar bo‘lishi mumkin, ammo uni to‘g‘ri yondashuv, tizimli yondashuv va doimiy qo‘llab-quvvatlash orqali yumshatish yoki oldini olish mumkin. Buning uchun o‘qituvchining o‘zi, uning jamoasi, rahbariyati va butun ta’lim tizimi birgalikda ishlashi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Axmedova D.Sh. Pedagogda kasbiy deformatsiyaning oldini olishda psixologik xizmatning o‘rni // Psixologiya va hayot, 2022, №4.

2. Axmedov A.A. O‘qituvchi kasbiy refleksiyasi va emotsional barqarorlik // O‘zbek pedagogik jurnali, 2023, №2.

3. Ильина Т.А. Психология труда учителя. – М.: Просвещение, 2020.

4.Хухлаева О.В. Психология профессиональной деформатsии педагога. – М.: Владос, 2019.

5.Qodirov A. Pedagogik psixologiya asoslari. Toshkent: O‘zbekiston nashriyoti. 2021

6. Hasanov Z. Pedagogik innovatsiyalar va kasbiy rivojlanish. Toshkent. 2019

7. Khidirova, M. Q., & Bahromov, A. A. (2024). TYPES OF PROFESSIONAL DEFORMATION AND EMERGING FACTORS. JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE, 3(4), 212-214

8.Xidirova, M., & Bahromov, A. (2024). O ‘QITUVCHINING KASBIY DEFORMATSIYASI. Modern Science and Research, 3(5), 825-828.

9. Tuxliyeva M.M. O‘qituvchilarda kasbiy charchash va uning psixologik oqibatlari // O‘zbekiston psixologik jurnali, 2023, №1